

RECENZIO

Komlós Katalin

DOHNÁNYIRÓL ANGOLUL ÉS MAGYARUL

Veronika Kusz: A Wayfaring Stranger.
Oakland: University of California Press, 2020

Dohnányi Ernő: Válogatott írások és nyilatkozatok.
Közreadja Kusz Veronika. Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2020

A hazai zenetudomány tekintélyét jelentősen emeli, ha egy nemzetközi rangú külföldi kiadó világnyelven jelentet meg egy magyar szerző által írt kötetet. Ezt a distinkciót érdemelte ki Kusz Veronika 2015-ben megjelent, fontos primer kutatásokon alapuló Dohnányi-monográfiája,¹ amely most angol nyelvű változatban vált hozzáférhetővé a University of California Press gondozásában, 2020-ban.² A magyar Dohnányi-kutatás e jeles eredményén túl nem lehet eléggé hangsúlyozni azt a tényt, hogy a 20. század világviszonylatban nagy muzsikusa, akit az utókor a mai napig kissé árnyékban felejtett, immár a nemzetközi zenetudományi szakirodalom első vonalában kap helyet, elegáns kivitelezésű, képekkel és kottapéldákkal gazdagított kötet formájában.

Az *A Wayfaring Stranger* nem azonos Kusz Veronika Rózsavölgyi-kiadású, mintegy 350 oldalas magyar nyelvű monográfiájával, azaz nem pontos fordításról van szó. A tartalom és a felépítés azonban lényegében ugyanaz. Dohnányi életének utolsó évtizedéről ad számot, biográfiai krónikával, és az ebben a korszakban született művek kiváló, részletes elemzésével. A magyar nyelvű kötet I. része („Amerikai évek”) jelentősen rövidül, koncentráltabbá válik az angol verzióban; a II. rész („Amerikai művek”) kevesebb változtatással követi az eredetét.

Az amerikai kötet kivételes értéke a nagyszerű fordítás. Kusz Viktória és Brian McLean munkáján egy árnyalatnyit sem érződik, hogy a szöveget eredetileg nem angolul fogalmazták: minden egyes mondat, kifejezés tökéletesen idiomatikus angolsággal szól az olvasóhoz. Hogy a könyv egyszerre tud maximálisan tudományos és olvasmányos lenni, és hasonlóan képes az objektív, ugyanakkor szubjektív véleményalkotásra, az már természetesen a szerző, Kusz Veronika érdeme. Munkája, gazdag háttéranyagával, Dohnányi amerikai koncertjeinek és koncertrepertoárjá-

1 *Dohnányi amerikai évei.* Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2015. A kötetről Berlász Melinda írt recenziót a Magyar Zene 2016/1. számában.

2 *A Wayfaring Stranger. Ernst von Dohnányi's American Years, 1949–1960.* California Studies in 20th-Century Music, general editor Richard Taruskin.

nak a Függelékben közölt teljes jegyzékével igazi tudományos forrásmű, amely egyben lebilincselő olvasmány is.

Nem kis teljesítmény!

Egészen más műfajú a kevéssel később megjelent magyar nyelvű kiadvány, amely *Válogatott írások és nyilatkozatok* címen gyűjti össze a Dohnányitól fennmaradt nagy mennyiségű írásos dokumentumot. A vaskos kötet a Rózsavölgyi kiadó „Zeneszerzők írásai” sorozatában jelent meg, amelynek keretében többek között már Debussy, Wagner, Schönberg, Arvo Pärt magyarra fordított írásaival ismerkedhetek meg az érdeklődők. Fontos, méltánylandó vállalkozás: mint tananyaggal remélhetőleg a közép- és felsőfokú zeneoktatás is élni fog vele.

„Dohnányi Ernő (1877–1960) írásos életműve sem mennyiségében, sem tartalmában nem fogható pályatársai, mindenekelőtt Bartók Béla és Kodály Zoltán ilyen munkásságához, hiszen egyfelől igen ritkán nyilvánult meg önmagáról, zeneműveinek háttéréről vagy zeneszerzői poétikájáról, másfelől jelentékeny zenetudományi, népzene tudományi vagy zenekritikai munkássága sincs”, kezdi mondanóját a kötet Bevezetésében a közreadó, Kusz Veronika. Így igaz. Dohnányi *muzsikus* volt, nem írástudó, és nem is a szavak embere. Nem szívesen nyilatkozott; ha kénytelen volt valamit megfogalmazni, azt igen tömören, a lehető legrövidebben tette. Mintha sajnálta volna az időt és energiát pusztá szavakra: szíve szerint csak zenében kommunikált.

Ezzel együtt a kötet rendkívül érdekes, színes, és legfőbb hozadéka az, hogy általa jobban megismerjük Dohnányit. Mert bármilyen zárkózott valaki, rövid megnyilatkozásaiból is megismerszik az ember. Legyen szó pódiumról, pedagógiáról, közéletéről, zeneszerzői kérdésekről, a szilárd egyéniség ott van minden mondat mögött. Nem kisebb nyereség a betekintés a 20. század első felének magyarországi zenei életébe; mivel Dohnányi sokféle vezetői posztot töltött be, sok szemszögéből ismerhetjük meg az eseményeket, részben a kulisszák mögöttieket is.

Nem volt könnyű dolga Kusz Veronikának, amikor az igencsak tarka, számtalan témát, területet, személyes és általános kérdést érintő hosszabb-rövidebb írásból, olykor csak széljegyzetből álló halmazban megpróbált szisztematikus rendet teremteni. Végül két nagy tömb keretében (I. Írások; II. Nyilatkozatok, interjúk) a következő témák kaptak helyet: az I. részben az „Önmagáról”, „Saját és mások műveiről” szóló írások mellett „Kotta- és könyvelőszók”, „Zeneakadémiai és általános pedagógiai írások”, és „Zeneéletről, politikáról” szóló fogalmazványok olvashatók; a II. rész „Saját műveiről”, „A Zeneakadémiáról”, „Filharmóniáról, rádióról, zeneéletről” szól, valamint vegyes tartalmú „Általános interjúk”-at tartalmaz. (Utóiratként három vegyes szerzőségű írás és egy hasznos adatokat közlő Függelék csatlakozik a kötethez.) Az alcímekből látszik, hogy bizonyos átfedések óhatatlanul vannak a különböző csoportba sorolt témák között, de a közreadó szempontja nyilvánvalóan az volt, hogy az önálló írások ne keveredjenek az interjúkkal.

Ilyen nagy mennyiségű és sokrétű anyagot lehetetlen minden részletében értékelni, így inkább személyes reflexióimat mondanám el az olvasottakról.

Talán a legmélyebb benyomást az „Emlékkönyvemből” című 1944-es rádióelőadás tette rám. Dohnányi itt gyermekkorát, fiatalkorának pozsonyi éveit idézi fel tőle szokatlan melegséggel és sok-sok információval. „Aki csak a mai Pozsonyt ismeri, annak fogalma sem lehet, hogy milyen volt ez a város a múlt világháború előtti időkben”, kezdi visszaemlékezéseit (63.). Szavai nyomán megelevenedik a békeidők Monarchiája, egy magaskultúrájú város 19. század végi képe. A gyermek Dohnányit körülveszi a civilizált polgári életformához tartozó házimuzsikálás, egyházi zene a nagy templomokban, nemzetközi nagyságok fellépése a hangversenyéletben. A zongorázás mellett hegedült, orgonált, zenét szerzett; személyesen láthatta az öreg Liszt Ferencet, Brucknert, hallhatta a híres meiningeni zenekart Hans von Bülow vezényletével.

Aktív és sokoldalú muzsikusi tevékenysége (lényegesen előnyösebb társadalmi helyzetben) szinte a fiatal Joseph Haydn pályakezdő éveit idézi fel. „Vasárnapként a gimnáziumi istentisztelet után a dómtemplomba siettem, ahol kilenc órákor kezdődött a Nagy mise, [...] itt a zenekarban második hegedűt játszottam, vagy esetleg az orgonához ültem”, meséli fél évszázad távlatából Dohnányi (72.). Az emberben felmerül egy alkalmi munkákból élő, sziporkázóan tehetséges rohraui fiatalember alakja, aki Bécsben a leopoldstadti Irgalmas Testvérek templomának első hegedűseként vasárnap és ünnepnapokon reggel nyolc órákor volt szolgálatban, onnan Haugwitz gróf kápolnájába sietett, ahol tíz órákor orgonálnia kellett, tizenegy órákor pedig már a Stephanskirchében énekelt.

Mivel saját pályám olyan szorosan és hosszan kapcsolódik a budapesti Zeneakadémiához, talán megbocsátható, hogy kiemelt érdeklődéssel olvastam Dohnányi ehhez az intézményhez fűződő kommentárjait, véleményeit, tapasztalatait. Legkorábbi, és kemény ellenállást kiváltó megnyilatkozása volt az 1917-ben papírra vetett, Mihalovich Ödön igazgatónak címzett „Zeneakadémiai reformtervezet”. Dohnányi 1906-tól egy évtizeden át volt a berlini Zeneakadémia tanára, és hazatérése után, immár a budapesti Zeneakadémia tanáraként, jelentős tapasztalatok birtokában nyilvánvalóan új szellemiséget kívánt meghonosítani a hazai intézményben. (Az efféle ambíciónak sok példáját láthatjuk mind a múlt, mind a jelen kultúrtörténetében.) Alapvető célkitűzésként magasabb művészi színvonalat kívánt meghonosítani a Liszt Ferenc téren a „középiszkolai” nivó helyett. A növendékek folyamatos és zavartalan fejlődése érdekében eltörölte volna az osztályzást és a vizsgákat, kivéve a záró, végbizonyítványt adó vizsgát. Az efféle radikális ötleteket a tanári kar nagyobb része természetesen nem helyeselte, és maga Mihalovich igazgató sem kívánta felborítani az európai konzervatóriumok elveihez igazodó rendet.

Ami Dohnányi művészképzésre vonatkozó koncepciójában a legfontosabb, és amit egész pályája során több megnyilatkozásában is hangsúlyozott, az viszont véleményem szerint igencsak meggondolandó. Nevezetesen az, hogy a lapról olvasásnak mint a repertoárismeret fő eszközének sokkal nagyobb szerepet kellene kapnia a képzés folyamán, mint amennyit szánnak rá. „Irodalomismeret nélkül nincs stílusérzék”, állapította meg egy Előszóban 1929-ben („A legfontosabb ujjgyakorlatok a biztos technika elsajátítására”, 152.). Elképzelése szerint nem min-

den darabot szükséges pódium-előadás szintjére teljesen kidolgozni, és cáfolja azokat az ellenvetéseket, amelyek ebben a „pongyola” játékmódra szokás veszélyét látják. „A gyakorlásra fordított idő mintegy negyedét kellene blattolásra áldozni, ennek később érezhető majd a haszna”, magyarázza jóval később is, egy 1948 körül az Ohio Universityn tartott előadásában (235.). Világosan mutatkozik meg ezekben a fejtegetésekben a didaktikus pedagógiával szembenálló nagyvonalú, szuverén művész és *all round* muzsikus portréja.

Nincs új a nap alatt, állapíthatja meg az olvasó az 1933-ban rendezett első nemzetközi Liszt-verseny konfliktusokkal terhes történetén elmélkedve. Az előkészítő és bíráló bizottság elnöke (az utóbbi bizottságban olyan nagyságrendű művészek vállaltak tagságot, mint Wilhelm Backhaus, Alfred Cortot, Edwin Fischer, vagy Emil Sauer), Dohnányi Ernő több sajtónyilatkozatban volt kénytelen protestálni a verseny eredményét megkérdőjelező hangok ellen és tényekkel bizonyítani a verseny menetének objektív szabályszerűségét. (Mint ismeretes, az I. díjat Dohnányi mesteriskolájának növendéke, a 19 esztendő Fischer Annie nyerte.) Ezzel együtt nem szűntek a vádaskodások, a nagytekintélyű Emil Sauer pedig kilépett a bíráló bizottságból. Ismerős történet minden mai versenyző, szervező vagy zsűritag számára...

A saját művekről, zenei és közéleti pozíciókkal kapcsolatos témákról (Filharmoniai Társaság; Magyar Rádió) szóló, többnyire nyúlfarknyi írások pillanatképek a pálya sikereiről, problémáiról és mindennapjairól. A különböző nyilatkozatok olykor triviális sorai között aztán gyöngyszemekre bukkanhat az ember. Az *Ellenzék* című kolozsvári lapnak 1922 karácsonyán adott interjú során a koncertezésről kérdező újságírónak (feltehetően Kuncz Aladárnak) például Dohnányi a következőket mondta: „A muzsikánál az a fontos, hogy a közönség jól legyen diszponálva. Csak így áll elő művész és közönség között a szükséges idegkapcsolat. A rosszul diszponált közönségnél a legjobb játék is hatástalan.” (372.) Fantasztikusan érdekes megállapítás. Bár a legtöbb művész a pódiumon elsősorban saját diszpozíciójával van elfoglalva, valószínűleg sokan osztanak ezt a rendkívüli megfigyelést.

A kötet végén, a „Vegyes szerzőségű írások” között kapott helyet a gyűjtemény egyetlen igazán problematikus darabja, a *Búcsú és üzenet*, amely minden valószínűség szerint nagyobbrészt Dohnányi feleségének, Zachár Ilonának a műve.³ Aki egy kicsit is ismeri Dohnányi stílusát és emberi habitusát, az bizonyára összeráncolt szemöldökkel olvassa az érzelgősséig menő ömlengésekkel fogalmazott oldalakat. Kétségtelen, hogy információkat is kapunk, az alapvető hangvétel azonban éppen Dohnányi személyiségének a legfontosabb és legtisztéletreméltóbb kvalitásait hamisítja meg: a férfias tartózkodást, a dicsekvésektől és panaszkodásoktól mentes tartást, a mindenkor pozitív erőt és életszemléletet. Az emigrációs lét nehézségeiről, a politikai rágalmakról, a floridai egyetem túlterhelő követelményeiről

3 A visszaemlékezés először angol nyelven, *Message to Posterity* címmel jelent meg Floridában 1960-ban, és belső címdalán „fordítóként” nevezi meg Zachár Ilonát. Az eredeti, magyar nyelvű szöveg aztán 1962-ben látott napvilágot a *Nemzetőr* című emigráns folyóirat kiadványaként, kizárólag Dohnányit nevezve meg szerzőként.

szóló jeremiádák teljesen idegenek a nagy muzsikuskarakterétől, aki még az őt ért drámai, igaztalan politikai vádak is mindössze egyetlen dokumentumban, egy „Közjegyző előtt tett nyilatkozat”-ban (1948) hozta nyilvánosságra. (Engedtessék meg nekem egy újabb *déjà vu*: az irodalmi művekre gyakorolt nem szerencsés élettársi befolyás Carolyne Sayn-Wittgenstein hercegné kéretlen beavatkozásaira emlékeztet, amelyek sokat ártottak Liszt renoméjának.)

A teljességre törekvő válogatás olyan tételeket is tartalmaz, amelyek nem igazán tekinthetők írásoknak vagy nyilatkozatoknak (például műjegyzékek az I.B. fejezetben vagy Előszó J. S. Bach *Kis prelúdiumok zongorára* kiadványához, amely utóbbi lényegében csak az ornamentelek számbavételére és kottapéldáira szorítkozik). A kétségtelenül bonyolult forrásanyag aprólékos filológiai pontossággal részletezett ismertetése a jegyzetek olyan terjedelmű sokaságát eredményezi, hogy azok olykor meghaladják egy-egy rövid írásnak mint főnyagnak a hosszát. Sok a redundancia is; jó néhány forrást, amelyek lépten-nyomon előfordulnak a lábjegyzetekben, mindannyiszor adataik teljes közlésével, érdemes lett volna a bibliográfiai rövidítések listájához sorolni.

A tudományos pedantéria maximális tisztelete mellett viszont szükségtelennek érzem a szövegekben előforduló olyan híres személyiségek lábjegyzetben való azonosítását, mint Thomas Beecham, Dimitri Mitropoulos vagy a magyarok közül Basilides Mária, Vaszy Viktor, Palló Imre.

A fentiek az olvasást kissé nehézkessé teszik, a kötet mint tudományos forrás azonban mintaszerű. Szerepe van ebben a Zenetudományi Intézet 20–21. Századi Magyar Zenei Archívuma munkatársainak is, hiszen Kusz Veronika körül itt egy igazi műhely alakult ki, amelynek tagjai odaadással és nagy ambícióval ápolják Dohnányi Ernő hagyatékát, felkutatnak és értékelnek minden lehetséges forrást, hangzó anyagokat tesznek elérhetővé, fiatal muzsikusokat inspirálnak Dohnányi műveinek az elemzésére és megismerésére, hogy minél hívebben rekonstruálják nagy muzsikusunk múltba vesző alakját. A mély elismerés ezzel együtt természetesen és elsősorban Kusz Veronikát illeti, aki a hiteles Dohnányi-kép megrajzolásával már eddig is felbecsülhetetlen szolgálatot tett a magyar zenetörténet ügyének és Dohnányi nemzetközi elismertségének.